

XVII. ASIR ŞAİRLERİNDEN ALLÂME ŞEYHÎ, DİVANI VE BİR KASİDESİ

Sadık Yazar*

Özet

Bu çalışmada tanıtılan Allâme Şeyhî Efendi; gerek âlimlik gerekse de şairlik yönü bakımından XVII. asır Osmanlı toplumunda önemli bir kişidir. Âlimlik yönü, müderrislik, kadılık ve nakibüleşraflık gibi görevlerinin yanında fikhî meselelerdeki kitaplarıyla zuhur ederken; şairlik yönü ise müretteb bir divan ve tasavvufî özelliği ön planda olan bir sâkinâme doğurmuştur. Şairin divanında yer alan kasidelerin konusu; devrinde yaşadığı padişahlar, şeyhülislam ve Müezzinzâde Ahmed Paşa gibi kişilerin yanında, şairin hac yolculuğu ve görev yaptığı Kudüs şehrinin tasviridir. Çalışmada metni verilen kasidesi ise; IV. Murad döneminin tartışmalı konularından olan tütün yasağını işlemesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Bu önemine rağmen, Allâme Şeyhî'nin şu ana kadar bir çalışmaya konu olmadığı görülmüş ve bu çalışmada, bunun nedeni üzerinde de durulmuştur. Bunun neticesinde mahlasdaş şairlerin kimlikleri ve eserleri tespit edilirken yapılan yanlış kayıtlar ve söz konusu şairlerden birinin diğerini ikinci plana itmesi noktasında da Allâme Şeyhî'nin bir örnek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: 1. Allâme Şeyhî, 2. Divan, 3. Tütün

A POET IN THE XVII. CENTURY: ALLÂME ŞEYHÎ, HIS DİWAN AND ONE QASİDE

Abstract

Allâme Şeyhî Efendi, who is introduced in this article, is an important person from the point of view of his both poet ship, and being a scholar in the Ottoman society in the 17th. Century. His scholar side appears as a teacher, qadi and *naqibüleşraf* with several books which he wrote at some matters of fiqh. He also wrote a müretteb (tidy, orderly) divan and a *sâkinâme*, in which its mystical side was reflected as a poet. The subjects of his qasidas is the laud of some padishahs, two sheikhulislams and vizier Muezzinzâde Ahmed Pasha with the description of his journey to hadj and Jerusalem where he worked as a *qadi* (chief judge). His qasida, the text given in this work, has a crucial importance considering the prohibition of smoking tobacco that was a disputatious matter during the reign of Murad IV.

Despite his eminence mentioned above, we cannot find any research done on neither on Allâme Şeyhî nor his works apart from some biographical information. In this article, I examined why he has not been the subject of a research so far, and reached the conclusion that, the mistakes committed in the process of identifying the works and names of the *mahlasdaş* (poets who bears the same pen name) poets and their inferiority complex about other poets explain the situation as we experience in the case of Allame Şeyhi.

Key Words: 1. Allâme Şeyhî 2. Diwan 3. Tobacco

Giriş

Klasik Türk edebiyatı verimlerinin hakkıyla anlaşılması ve üzerlerinde farklı açılardan yorumların yapılabilmesi için, söz

* Araş. Gör., Fatih Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı (syazar@fatih.edu.tr)

konusu verimlerin buna hazır hale getirilmesi gerekir. Bunun için, evvela bu metinlerin müelliflerinin ve yazıldıkları tarihlerin doğru tespit edilip gün yüzüne çıkartılması gerekir. Bu ilk aşama, daha sonraki aşamaların sıhhatli bir şekilde devam etmesi için çok önemlidir. Söz konusu doğru tespit yapılmasını engelleyen çeşitli sebepler vardır. Bunlardan biri, klasik edebiyat tarihimizde aynı mahlaslı (mahlasdaş) şairlerin bulunmasıdır. Bu şairler birbirleriyle muasır oldukları gibi farklı asırlarda da yaşamış olabilirler. Eserlerinde kendileri hakkında fazla bilgi vermeyen bu şairlerin mahlasları itibarı ile değerlendirilmesi, -müellifine dair başka kati bilgiler olmadığı müddetçe- bir eserin mahlasdaş şairlerden hangisine ait olduğu konusunda bir karışıklık, dolayısıyla yanlış tespitleri ortaya çıkarabilir. Bu durum, klasik edebiyat tarihinin doğru bir şekilde yazılmasına mani olduğu gibi, klasik metinlerin ve müelliflerinin kaderleri açısından da önemlidir. Zira bu konuda yapılacak yanlış bir tespit, bir müellife hakkı olmayan bir şöhreti verebileceği gibi bir diğer müellifin de ikinci plana itilmesine hatta tarih sahnesinden silinip unutulmasına sebep olabilir. Bu kısa çalışmada, yukarıda anlatılan durumun tipik bir örneği olan XVII. asır şairlerinden Allâme Şeyhî ve divanı tanıtılıp, dönemin olaylarına ışık tutması bakımından bir kasidesi incelenecektir.

XVI. yüzyılın sonuyla XVII. yüzyılın başında yaşaması, köklü bir aile (seyyid olmaları, devrin önemli tarikatlarından biri olan Zeyniyye tarikatının ileri gelenleri olmaları ve Osmanlı toplumunda söz sahibi olan ilim adamları yetiştirmeleri bakımından)den gelmesi ve yaşadığı devrin önemli bir ilim adamı olmasına rağmen, Allâme Şeyhî Efendi hakkında şu ana kadar -klasik biyografik kaynakların verdiği bilgiler dışında- yapılan bir çalışmayla karşılaşamadık. Söz konusu devirlerde yaşayan ikinci ve üçüncü dereceden divan sahibi şairlerin bile çeşitli çalışmalara konu olduğunu düşündüğümüz zaman, Allâme Şeyhî Efendi ve eserlerinin herhangi bir çalışma konusu olamaması, bizi özel bir sebep aramaya itmiştir. Divanının nüshası en kolay erişilebilen kütüphanelerden birisinde (Süleymaniye/Lala İsmail) iken, müstakil mesnevisi olan sâkinâmesinin çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunur iken Şeyhî'nin bu zamana kadar araştırılmamasının bir sebebi olsa gerektir. Bizce bunun sebebi, diğer mahlasdaş şairlerde de rastlanılan, ünlü bir şairin kendisinden sonra gelen mahlasdaşı bir şairi arka plana itmesi şanssızlığıdır. Allâme Şeyhî Efendi'nin de bu anlamda ikinci planda kalmasının sebebi, XIV. asrın sonlarıyla XV. asrın başlarında yaşayıp klasik Türk şiirinin kuruluş dönemindeki önemli şairlerinden biri olan Şeyhî mahlaslı Yusuf Sinâneddin (ö. 1431?) olsa gerektir. Nitekim Allâme Şeyhî Efendi'ye ait olan Sâkinâme'nin Süleymaniye/ Esad Efendi 3870 numaralı bir

mecmuadaki nüshasının Yusuf Sinaneddin adına kaydedilmiş olması da, bizi bu hükme vardırان önemli bir sebeptir.

Allâme Şeyhî Efendi'nin Hayatı¹

Allâme Şeyhî, genel olarak kaynaklarda “Seyyid Mehmed İbni Seyyid Mahmüd²” başlığı altında kaydedilmiştir³. Buna göre Şeyhî'nin asıl ismi Mehmed'dir⁴. Ancak o “Allâme Şeyhî Efendi” diye meşhur olmuş ve böylece tanınmıştır.(Özcan, 1989: 18; Köksal-Yüksel, 1998:74; Ahmed Nazîf [yz.], ist.1253/1837: 8a)

Şeyhî'nin mensup olduğu ailenin köklerini, Şeyhî'nin amcasının oğlu Şerif Mehmed (ö. 1631)'in yazdığı *Menakıbnâme*⁵'deki bilgilere göre, Şeyhülislam Berdaî'ye kadar götürmemiz mümkündür. Hz. Peygamber'in neslinden gelen ve XIV. asrın ikinci yarısıyla XV. asrın ilk yarısında yaşamış olması gereken Şeyhülislam Berdaî, Anadolu'ya gelirken İran'ın Hoy şehrinde yaşayan Pir Mehmed (ö.1460?)'i de yanında getirir. Eğridir'e yerleştikten sonra kızını Pir Mehmed ile evlendirip tarikatın seccadesini kendisine teslim eder. (Şerif Mehmed Efendi [yz], ist. 1231) Pir Mehmed Hoyî de -hangi tarikata bağlı olduğu belli olmayan- kayınpederi Şeyhülislam Berdaî'nin bıraktığı yerden irşad faaliyetlerine devam ettiği gibi 1448'de Konya'ya gelen Abdüllatif Kudsi (ö.1452) hazretlerinden de hilafet alıp *Zeyniye*⁶ tarikatının Eğridir'deki kolunu oluşturur. Vefat tarihi 1460 olarak verilen Pir Mehmed Hoyî'den sonra tarikatın başına oğlu Şeyh Mehmed Çelebi(ö.1495) geçer. (Öngören, 2003:118-119) *Hızırnâme*⁷ adlı bir divan oluşturan Mehmed Çelebi 1493'te vefat ettikten sonra tarikatın seccadesi bir aralık boş kalır. Daha

¹ Allâme Şeyhî Efendi'nin hayatıyla ilgili bilgiler aşağıdaki kaynaklardan hareketle hazırlanmıştır:

Riyâzî [yz.], 1609: 84b; Kafzâde Fâizî, 1620:81b; Rızâ [yz.], ist. 1640: 25a-b; Şerif Mehmed Efendi [yz], ist. h.1231/1814: 47a); Ahmed Nazîf [yz.], ist.1253/1837: 8a-b; İpekten vd., 1988:485; Özcan,1989:18-20; Köksal-Yüksel, 1998:74-76; Veziroğlu, 2005:208-221.

² Devhatü'n-Nükabâ'da “Seyyid Mehmed İbni Seyyid Mehmed (Muhammed)” diye kaydedilmiştir. (Köksal-Yüksel, 1998:74)

³ Şairin Zübdetü'l-Eş'âr'da “Seyyid Burhaneddin-zâde Şeyhî Efendi” diye kaydedildiği görülmüştür. (Kafzâde Fâizî, (?):81b) Şairin bu şekilde kaydedilmesinin, dedesi Şeyh Burhaneddin Efendi'ye nispetle olduğunu düşünüyoruz. Nâimâ tarihinde de, kendisinden “Şeyhî Said Mehmed Efendi” diye bahsedilmiştir. (Danışman,1968:1257) Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde ise Allâme Şeyhî, üç farklı madde altında ayrı şairler olarak kaydedilmiştir. (İpekten vd., 1988:485).

⁴ Mehmed ismi çalışmamızın ileriki bölümlerinden de anlaşılacağı üzere, Şeyhî'nin mensup olduğu aile için önemlidir. Zira bu ailenin, kökleri Hz. Peygamber'e uzanan seyyid bir aile olarak çoğu erkek çocuklarına Mehmed (Muhammed) ismini verdiklerini düşünüyoruz.

⁵ Söz konusu eserin tenkitli metni, büyük ölçüde tarafımızdan hazırlanmış olup baskıya hazırlanmaktadır.

⁶ Bu tarikat hakkında bkz. Öngören: 2003)

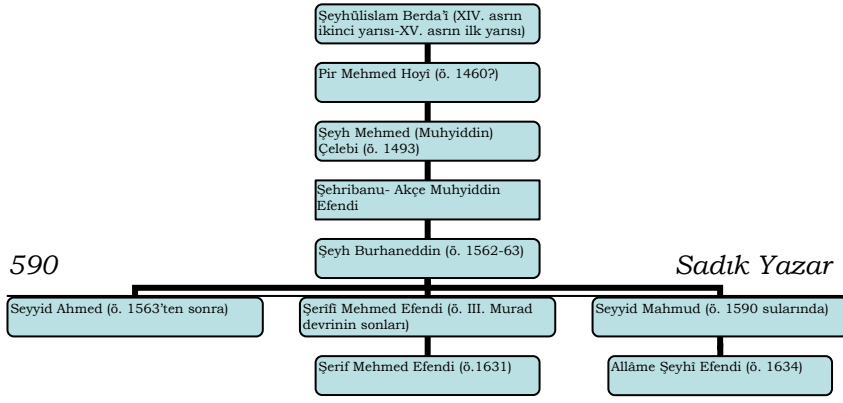
⁷ Detaylı bilgi için bkz: (Bulut, 2003)

sonra kızı tarafından torunu olan Şeyh Burhaneddin Efendi tarikatın başına geçer ve yaptığı irşad faaliyetleriyle tarikatın canlanmasını sağlar. Şeyh Burhaneddin, tarikatın ilmiyye sınıfıyla daha evvel olan ilişkilerini özellikle bir ara İstanbul'da bulunması hasebiyle daha da kuvvetlendirir. Şeyh Burhaneddin'in Ahmed, Mehmed ve Mahmud olmak üzere üç erkek çocuğu olmuştur. Ahmed tasavvuf yoluna devam etmiş babasından sonra tarikatın seccadesine geçmiştir. Aynı zamanda bir divan ve ilk manzum hilye sahibi bir şair olan **Şerîfî Mehmed**⁸ ve çalışmamızın konusunu oluşturan Şeyhî'nin babası Mahmud ise çeşitli müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuşlardır. (Şerîf Mehmed Efendi [yz], ist. 1231; Veziroğlu, 2005:208-221)

Şeyhî'nin amcası Şerîfî Mehmed'in oğlu olan Şerif Mehmed'in Menâkıbnâme'sinde verdiği bilgilere göre, Şeyh Burhaneddin ömrünün sonlarında oğlu Mahmud'u yanına çağırarak ve "Ben öldükten sonra tarikatın başına sen geç ve artık kadılık görevlerinde bulunma." diye vasiyyet etmiştir. Ancak Seyyid Mahmud mal ihtirasına düşüp başka bir kadılık görevi alınca, kaldığı handa bütün elbiseleri yanmış ve büyük zarara uğramıştır.(Şerîf Mehmed Efendi [yz], ist. h.1231/1814: 47a)

Ailesi ve babası hakkındaki bilgileri özetleyerek verdiğimiz Allâme Şeyhî'nin şeceresini Şeyhülislam Berdaî'ye kadar şu şekilde götürebiliriz:

⁸ Şair ve eserleri hakkında detaylı bilgi için bkz.(Yazar, 2006)

Allâme Şeyhî Efendi büluğ yaşına vardıktan sonra, dönemin gerekli ilimlerini elde edip Şeyhülislam Yahya Efendi (1552-1644)'den mülazemet alır.⁹ Bu arada medrese eğitimine devam ederek h.1019 Ramazanında Fethiye Sinan Paşa, h.1021 Ramazanında ise Zal Paşa medreselerine tayin edildi. h.1024 Ramazanında Şah Sultan medresesi, h.1028 Muharreminde ise Sahn medreselerinden birinde müderrislik yaptı. Kadılığa giden yolda son iki müderrisliğini, h.1029'da Haseki Sultan medresesi ve h.1031'de Sultan Selim-i Kadim medreselerinde yaptı. h.1032 Muharreminde Kuds-i Şerif kazası ile şereflendirildi. Ancak bir sene sonra azl edilen Allâme Şeyhî Efendi, h.1035 zilkadesinde Mekke-i Mükerrreme kadılığıyla görevlendirildi. Dönemin şairlerinden Cemî Çelebi (ö.1659) Şeyhî'nin bu görevi için şu tarihi düşmüştür:

Vâlî-i Ka'be oldı bir 'allâme-i Haydar-siyer. (Özcan, 1989: 18; Köksal-Yüksel, 1998: 75)

Mekke kadılığını reddeden Şeyhî'ye h.1036'da Galata kadılığı verildi. H.1037 Zilkadesinde bu görevden azl edilip kendisine Anadolu payesiyle beraber Güzelhisar kazası arpalığı verildi. H.1039 senesinin ortalarında amcası oğlu Şerif Mehmed, kendisi adına nakibüleşraflıktan feragat edince, Şeyhî dönemin seyyidleriyle ilgili bir kurum olan nakibüleşraflık görevine başladı. Cemî Çelebi (ö.1659) Şeyhî'nin bu görevini şu şekilde tarihlendirmiştir:

A'lem-i âl-i 'abâ oldı nakib-i şürefâ (Özcan, 1989: 18; Köksal-Yüksel, 1998: 75)

H.1040 Zilkadesinde, selefi Şerif Efendi vefat edince görev yaptığı Dimetoka kazası arpalığı Şeyhî'ye uygun görüldü. Bu görevlerine h.1042 Şevvalinde Rodoscuk kazası da eklendi. H.1043 Zilkadesinde Ahî-zâde Hüseyin Efendi-zâde Seyyid Mehmed'in ziyafetine duhul töhmetiyle görevinden alınıp Mekke kadılığı adıyla İstanbul'dan uzaklaştırıldı. 1044 Ramazanında Cidde iskelesine yakın bir yerde vefat etti. (Özcan, 1989: 18; Köksal-Yüksel, 1998: 75)

Biyografik kaynaklarda Allâme Şeyhî'nin azli konusunda kısa bir cümle zikredilmiştir: **Ahî-zâde Hüseyin Efendi-zâde Seyyid Mehmed'in ziyafetine duhul töhmetiyle görevinden alındı.** Bunun ne anlama geldiği ilk etapta anlaşılmasa da IV. Murad döneminin olaylarına bakıldığı zaman olayın aslı açıkça ortaya çıkmaktadır. Buna göre 1634 yılında padişah Bursa'ya ziyarete çıkmışken, aralarında bir husumet olan Allâme Şeyhî Efendi ile

⁹ Riyâzu'n-Nu'kabâ'da Abdülcebbâr-zâde Efendi'nin mülazımlığını yaptığı da kayıtlıdır. (Ahmed Nazif [yz.], ist.1253/1837: 8a)

Ahizâde Hüseyin (ö.1634), ulemadan dostları aracılığıyla büyük bir ziyafette bir araya getirilip aralarındaki düşmanlık muhabbete dönüştürülür. Allâme Şeyhî de buna mukabilen bir ziyafet tertip edip Ahizâde, oğlu Seyyid Mehmed ve ulemadan birkaç kişiyi davet eder. Davet sırasında, Bursa'ya gitmekte olan padişahın, kendisi hakkında şikâyetle bulunulan İznik kadısını astırdığı –bu, o döneme kadar benzeri görülmeyen bir olaydır- haberi ulaşır.(Danışman, 1968:1241) Kadılar arasında endişeye sebep olan bu haberden sonra Şeyhülislam Ahizâde, Vâlide Sultan'a

*“Ecdâd-ı kirâmlarının etmediği şeyden ictinâb
buyurmaları münâsibdir; kendilerini bedduâdan sakınırz;
me'mûldür ki, siz kendilerine nasihat buyurup, zümre-i
ulemânın hayır duâsın alasız; zira henüz âlemin herc ü
merci sönmeğe yüz tutmuşken kıl ü kâle müeddî olacak
ahvâlden Cenâb-ı hilâfet-penâhîyi siyânet ederiz.”*

şeklinde bir mektup gönderir. (Aksun, 1994:142) Bunun üzerine Valide Sultan veya padişahın istihbarat teşkilatı tarafından, yapılan toplantı için

*“Bu ziyafette müftî, İznik kadısı vakasını söyleyip,
cülûs ettirmek için ulemâ ile anlaşma toplantısı idî”*

dedikodusuyla birlikte Vâlide Sultan'a gönderilen mektup padişaha ulaşır. Padişah bu durumdan fazlasıyla hiddetlenip Ahizâde ve oğlu Seyyid Mehmed'i Kıbrıs'a sürgün eder. Ahizâde henüz boğazı geçmemişken padişahın ikinci bir emriyle idam ettirilir. Boğazı geçmeyi başaran oğlu ise her ne kadar idamdan kurtulsa da, başına gelen olaylardan sonra fazla yaşamayıp teessüründen vefat eder. (Danışman, 1968:1243-45)

Nâimâ'nın anlattığı bir rivayete göre, IV. Murad bu olaydan sonra elinde mızrak Allâme Şeyhî'nin evine uğrayıp “O gece toplantıda ne söylediniz?” diye sorunca, Şeyhî, padişahın rikâbına yapışıp binlerce yemin ederek olayın aslını anlatarak onu inandırmaya çalışmış. (Danışman, 1968:1245)

Allâme Şeyhî'nin görevinden azledilip sürgün edilmesi için ayrı bir bölüm ayıran Nâimâ, düşmanlarının kendisi hakkında iftira uydurup padişaha ulaştırdıklarını, zaten kendisine kızgın olan padişahın da kendisi hakkında sürgün emri verdiğini kaydediyor. (Danışman, 1968:1257) Bundan sonra kendisine “Mekke kadısı oldunuz” denip bir kadirgaya bindirilerek Mısır'a sürülen Allâme Şeyhî'nin, Hac niyetiyle Mekke'ye giderken Cidde iskelesinin yakınlarında öldüğü kaydedilmiştir. (Ahmed Nazif [yz.] ist. 1253/1837:8b; Danışman, 1968: 1257)

Allâme Şeyhî Efendi, lakabından da anlaşılacağı üzere IV. Murad devrinin önemli âlimlerinden birisidir. O, yaşadığı dönemin zâhiri ilimlerini öğrenmiş ve toplumda ortaya çıkan konular hakkında yorumlar yapmıştır. Hammer'in verdiği bilgiye göre Allâme

Şeyhî, IV. Murad'a hoş görünmek için kahve yerine bakla kabuğu kullanılması hakkında bir risale yazmış ve tütün kullanımının haram olduğunu beyan etmiştir. (Hammer,1996:591)Devhatu'n-Nukabâ'da ise, Şeyhî'nin hasta mizaçlı olduğu için ilaçlarla tedavi olmaya çalıştığı, yiyecek ve içeceklerle fevkalade düşkün olduğu, hatta kahve pişirilmesi konusunda bir eser bile yazdığı kaydedilmiştir. Ancak bu mizacına hilafen, padişahın isteği ile sigaranın zemmi konusunda bir kaside yazmıştır. (Köksal-Yüksel, 1998: 76)

Şeyhî'den bahseden Riyâzî ve Rızâ, onun şiirleriyle ilgili olarak **“Nazm-ı safâ-efzâsında olan ma'nâ-yı dil-firîb, libâs-ı zibâ-yı hüsn-i edâ ile şahid-i hâme-zîbdir.”** (Rızâ [yz.], ist. 1640: 25a-b; Riyâzî [yz.], 1609: 84b)

gibi ifadeler kullanmışlardır. Şiirleri için **âbdâr** (parlak, zarif, güzel) sıfatı kullanılmıştır. (Rızâ [yz.], ist. 1640: 25a-b; Riyâzî [yz.], 1609: 84b; Kafzâde Fâizî, 1620: 81b) Kaynaklardan anlaşıldığına göre Allâme Şeyhî, sadece nazımda değil inşâda da usta bir şairdir. Vakâyiü'l-Fuzalâ ve Riyâzu'n-Nukabâ'da, Şeyhî'nin nazım ve nesirde mahir olduğu (Özcan, 1989: 19; Köksal-Yüksel, 1998: 75), Rıza tezkiresinde ise zamanın **münşisi** olduğu kaydedilmiştir. (Rızâ [yz.], ist. 1640: 25a-b) Şiirlerinde **Şeyhî** mahlasını kullanan şairin, müretteb bir Türkçe divanının yanında müstakil bir sâkinâmesi de elimizdedir. Türkçe şiirlerinin yanında Arapça şiirlerinin de olduğu, özellikle Kudüs kadısı iken **Seciye** isimli bir kaside yazıp her gece Sahratullah'da okunmak şartıyla bir miktar mal vakfelediği kaydedilmiştir. (Köksal-Yüksel, 1998: 76) Divanındaki, **Mükemmel oldı devâvînüm üç lisân üzre/ Mü'ellefâtum olur cem' olınsa nice kitâb** (K.3/43)* beytinden anlaşıldığına göre onun sadece Türkçe ve Arapça değil Farsça da şiir söylediği anlaşılmaktadır.

Eserleri

1. Muhtatü'z-Zehhâr ve Muhtatün bi-Enhâri'l-Fihâr

Allâme Şeyhî Efendi, âlimlik sıfatının şairlik kimliğinin önünde olduğu bir şahsiyettir. Nitekim kendisine takılan “Allâme” lakabı da bunun göstergesidir. Şeyhî'nin fıkıh alanında yazdığı bu kitabı da onun âlimlik kimliğinin bir eseridir. Süleymaniye/Hacı Mahmud Efendi 1014 numaralı mecmuada 22-41 varakları arasında bulunan bu eserin müellifi, “Şeyhî Efendi el-mülakka bi'l-'Allâme el-munfaşilü 'ani'l-kazâ 'i'l-kudsi's-şerîf” olarak kaydedilmiştir. Allâme Şeyhî, bu eserinde genel olarak temiz ve kirli sülardan bahsetmektedir.

2. 'Aynü't-Şahûr fi'l-Mâ'illezi Yecüzu bihi'l-Vuzû'

* Şairin divanı tarafımızdan hazırlanmaktadır. Numaralandırma, yaptığımız bu çalışmaya göre düzenlenmiştir.

Allâme Şeyhî Efendi adına kayıtlı olan bu eser, Millet Ktp./Feyzullah Efendi 2157 numarada kayıtlı görünmektedir. Kütüphane inşaat sebebiyle kapalı olduğu için ulaşamadığımız eserin, başlığından anlaşıldığına göre, abdest alınması caiz olan temiz sularla ilgili fikhî bir konuyu söz konusu ettiğini tahmin ediyoruz. Bu eser de Şeyhî'nin alimlik kimliğinin bir verimidir.

3. Divan

Yaptığımız araştırmalara göre Allâme Şeyhî Efendi'nin divanının bir nüshasına ulaşabildik. Bu da Süleymaniye kütüphanesinin Lala İsmail bölümünde 454 numarada kayıtlıdır. 48 varaktan oluşan bu nüshada 46b'den itibaren başka şairlerin (Rızâyî Efendi, Cemî Efendi) şiirleri yer almaktadır. Şeyhî'nin divanı mükemmel olmamakla beraber mürettebdir. Divanda sırasıyla 13 kaside, uzun bir kıt'a, 158 gazel, Derviş isim veya mahlaslı bir şaire tahmis, sâkinâme, 7 kıt'a, alfabetik olarak düzenlenmiş matla'lar ve Nev'i-zâde Atâi için yazılmış bir kıt'a yer almaktadır. Divandaki nazım biçimlerini sayısal olarak bir tablo halinde şöylece gösterebiliriz.

Nazım Biçimi	Kaside	Gazel	Kıt'a	Mesnevi (Sâkinâme)	Tahmis	Matla'
Sayı	13	156	9	1	1	61

Şeyhî, lamelif (ل) hariç tüm harflerde gazel yazmıştır. Divandaki gazellerin harflere göre sayısal dağılımı ise aşağıdaki gibidir:

Harf	Gazel Sayısı	Harf	Gazel Sayısı	Harf	Gazel Sayısı	Harf	Gazel Sayısı
ا	8	د	2	ض	1	ك	9
ب	7	ذ	1	ط	2	ل	7
ت	5	ر	40	ظ	1	م	6
ث	1	ز	9	ع	1	ن	13
ج	1	س	3	غ	2	و	1
ح	1	ش	2	ف	1	ه	23
خ	1	ص	1	ق	6	ي	21

Şeyhî, tüm harflerde olmasa bile birçok harfte matla' da yazmıştır. Matla'ların harflere göre sayısal dağılımı ise şöyledir:

Harf	Matla' Sayısı	Harf	Matla' Sayısı	Harf	Matla' Sayısı
ا	4	ز	4	م	2
ب	3	س	1	ن	6
ت	3	ف	1	ه	8
د	1	ك	3	ع	1
ر	15	ل	4	ي	5

4. Sâkinâme*

Allâme Şeyhî Efendi'nin divanında yer alan nazım biçimlerinden biri de mesnevi şekliyle yazılan sâkinâmedir. Eserin burada ayrı bir başlık altında değerlendirilmesinin sebebi, divandan bağımsız olarak da birkaç nüshasının yazılmış olmasıdır. Divanda yer alan nüshaya göre 111 beyit olan sâkinâmenin Süleymaniye/ Esad Efendi 3870 numarada kayıtlı başka bir nüshası da mevcuttur. Ayrıca Rıdvan Canım'ın sâkinâmeler üzerinde yaptığı araştırmada da Atatürk Ünv. Süleyman Özege Ktp. Agah Sırrı Levend Yazmaları 12 ve İstanbul Ünv. Ktp. 4097 numaralarda yer alan iki nüshasının daha olduğu kaydedilmiştir. (Canım, 1998:62) Okuduğumuz nüshaya göre Şeyhî'nin sâkinâmesi, tasavvufi özelliğinin ön planda olduğu bir sâkinâmedir.

Gel ey mest-i peymâne-i ma'rifet
Getür rakşa sâkıyi sāgar-şifat (1)

Senüñçün döşendi sarây-ı cihân
Teferrüçgehüñdür verâ-yı cihân (2)

Senüñçün qurıldı bu bezm-i lañif
Döşendi saña bezmiyân-ı қаñif (3)

...
Tenürından âb-ı hayâtı aqıt
Ayağına hep kāyinâtı aqıt (37)

...
Aç ey sâķi ol sırr-ı serbesteyi
O gülgün tutuķ bık-r-i nev-resteyi (51)

Ki nâ-maħrem-i perde-i rāz olam

* Söz konusu eserin, eldeki nüshaları göz önünde tutularak tenkitli metni tarafımızdan ayrı bir çalışma olarak hazırlanmaktadır.

Muğannî vü muṭribile demsâz olam (52)

...

Bitürdüm bu nazm-ı ter-i sâdeyi
Döktüm sebûda olan bâdeyi (110)

Ḥam-ı sîne pür-meydür amma dilâ
Ḥarîfân-ı hem-meşrebe hep şıla (111)

Şeyhî'nin Kasideleri

Şeyhî'nin kasidelerinde hayatının akisleri göze çarpmaktadır. İlk kasidesi “**Kaşide-i Nazîde be-Ṭavâf-ı Beyti'l-‘Atîk Vâkı‘u'l-ḥâl-i Manzûm Şûd**” başlığıyla hac görevinin edası sırasında gördüklerini ve bu ulvî yolculukta hissettiklerini kaleme almıştır. Şair kasidenin girişinde hac yolculuğunun zorluğundan, her tarafın dağlarla dolu olmasından ve birçok insanın bu yolculuk esnasında vefat etmesinden bahsetmektedir:

‘Aşk gibi görünür evveli âsân ammâ
Giderek müşkil olur ḥâl-i ricâliyle cimâl (K.1/2)

Dâne dâne dökilür dâmenine eşk gibi
Tâb-ı mihr ü nem-i bârân-ile aḥcâr-ı cibâl (K.1/3)

Kasidenin ikinci bölümünde ise şair, haccını ifa ederken hissettiklerini aksetmeye çalışmıştır.

Bir rahşiyye örneği olan ikinci kasidesinde Şeyhî, “**Kaşide der-Medḥ-i Esb-i Hemvâr**” başlığı altında atını bahane ederek IV. Murad’ı methetmiştir:

Kâyinātuñ murâd u mümtâzı
Ḥazret-i Ḥân Murâd neslinden (K.2/13)

Şeyhî üçüncü kasidesinde -çalışmanın sonunda metnini vereceğimiz- “**Berây-ı Zemm-i Duḥân Vâkı‘ Şûd**” başlığı altında, dönemin tartışma konusu olan tütün yasağını destekleyen fikirlerini beyan edip bilvesile IV. Murad’ı da methediyor.

Dördüncü kasidesinde “**Kaşide der-Vaşf-ı Bahâr**” başlığı altında baharın gelişini söz konusu ederken devrin padişahını da, *Nâr-ı ḥuşm u ‘itâbı tâbindan/ Rîk olur ‘adûya mâ’-ı ḥamîm* (K.4/31) gibi ifadelerle övmektedir.

Beşinci kasidesinde ise “**Kaşide der-Sitâyiş-i Merḥûm ‘Oşmân Ḥân ‘Aleyhi’r-raḥmet**” başlığı altında **II. Osman**’ı övmektedir:

Pertev-endâz-ı ‘adâletgede zi’n-nüreyin
Nür-ı a‘yân-ı şehân ḥazret-i Sulṭân ‘Oşmân (K.5/16)

“*Kaşide der-Sitâyiş-i Ahmed Hân ‘Aleyhi’r-rahmet ve’l-gufrân*” başlığı altında I. Ahmed’in övgüsünü “*Cenâb-ı hazret-i Sulţân Ahmed şâh-ı Cemmesned/Celâlet-bağş u zib-efzâ-yı dîvân-ı Süleymânî*” (K.6/5) gibi beyitlerle yapan Şeyhî yedinci kasidesinde ise “*İmâm-ı mesned-i fetvâ Ebü’l-Meyâmin o kim/Maşûn-ı âmen-i fazlı gubâr-ı ihsâdan*” (K.7/7) beytinden de anlaşıldığı gibi Şeyhülislam Ebü’l-Meyâmin¹⁰ (1546-1606)’i övmektedir.

Sekiz, dokuz ve onuncu kasidelerde de memduhu Ebü’l-Meyâmin’i methetmeye devam eden Allâme Şeyhî, on birinci kasidede Şeyhülislam Yahya Efendi¹¹ (1552-1644)’yi över:

Hâzret-i Yahyâ Efendi kim zamân-ı devleti
Hacc-ı ekber ‘İddür rağş-ı dem-â-dem devridür (K.11/12)

“*Şadr-ı iklim-güşâ hazret-i Ahmed Paşa/Dest-gür-i ‘ulemâ mesned-i a’yân-ı kibâr*” (K.12/19) beytinden de anlaşılacağı üzere on ikinci kasidede, IV. Murad devrinde iki defa sadarete gelen Müezzinzâde Hafız Ahmed Paşa (ö.1632)’yi öven Şeyhî, son kasidesinde ise “*Kaşide der-Beyti’l-Mağdes Vâkı’ Şüd*” başlığı altında Mescid-i Aksa’yı söz konusu etmektedir.

Şeyhî’nin Tütün Yasağı Hakkında Yazdığı Bir Kasidesi

Kasidenin metnini vermeden evvel tütünün keşfi, Avrupa’ya ve oradan dünyaya yayılması, çeşitli nedenlerden ötürü yasaklanması üzerinde kısaca durmaya çalışalım.

Tütünün Keşfi ve Osmanlı’ya Gelmesi

15. yy. sonuna kadar sadece Amerika kıtasında yerliler tarafından bilinen tütün, Christopher Columbus’un Amerika’yı keşfiyle Avrupa’ya ve dünyanın diğer sahalarına yayılmıştır. (Yılmaz,

¹⁰ 1546 tarihinde dünyaya gelen Şeyhülislam Ebü’l-Meyâmin, büluğ çağına erdikten sonra ilim yolunu tutmuş devrin önemli ilim adamlarından öğrenim gördükten sonra Ebu’s-Suud Efendi’ye intisab edip ondan mülâzemet aldı. Daha sonra çeşitli medreselerde müderrislik yaptıktan sonra 1600’de Edirne kazası ve 1601’de İstanbul kazasına nakl edildi. 1603 tarihinde Anadolu kazaskerliğine terfi etti. Bu sırada yaptığı olumlu faaliyetlerden ötürü kendisine “Ebülmevâmin” (uğur sahibi, bereketli kimse) lakabı verildi. İlki 1603 ikincisi ise 1605 olmak üzere iki kez Şeyhülislam oldu. 1606’da vefat etti. (TDVİA, 1994:362)

¹¹ 1552’de İstanbul’da doğan Şeyhülislam Yahya Efendi, ilk tahsilinden sonra Abdülcebbâr-zâde Derviş Mehmed Efendi’nin derslerine devam etmiştir. 1586 yılında babasıyla hacca gitmiş, dönüşünde çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. 1596’da Halep kadılığı ile başladığı kadılık görevine 1604’teki İstanbul kadılığına kadar devam etmiştir. Aynı sene içerisinde önce Anadolu daha sonra ise farklı tarihlerde üç defa Rumeli kazaskerlik görevlerinde bulunmuştur. 1622’de Şeyhülislam olan Yahya Efendi, bir sene sonra azledilip 1625’te tekrar şeyhülislam olmuştur. 1632’de ikinci defa görevinden azl edilip 1643’te padişah fermanıyla üçüncü defa meşihat makamına getirilmiştir. IV. Murat’tan sonra Sultan İbrahim devrinde de şeyhülisamlık yapan Yahya Efendi 1644’te 93 yaşında iken vefat etmiştir. (Ertem, 1995:I-V)

2005:2) Söz konusu yerlilerin tütün kullanımıyla ilgili olarak Corti; “Amerika’da ilahlar için tütsü makamında kullanılan bu duman (tütün dumanı), zamanla insanların keyfi için kullanılmaya başlanmıştır.” diyerek tütün kullanımının öyküsünü kısaca ifade etmektedir. (Corti, 1946:4) 1492’de Amerika’ya ayak basan Christopher Columbus, yerli halkın keyif verici birçok madde kullandıklarını, özellikle de daha az zararlı olan tütün yapraklarının dumanını içlerine çektiklerini görmüş ve kendisine ikram edilen bu yapraklardan tatmıştır. (Yılmaz, 2005:3)

Keşiften sonra 50-60 yıl içerisinde tütün birkaç Avrupa ülkesine girmiş hatta üretimi bile yapılmıştır. 16. yüzyılın başına gelindiğinde ise, tütün artık Avrupa’nın tamamıyla birlikte Uzak Doğu, İç Asya, Sibirya, Hindistan ve Afrika’ya kadar yayılmış, üretimi ve tüketimi gittikçe artan, dolayısıyla ticareti yapılan bitkiler hanesine girmiştir. (Yılmaz, 2005:3)

Tütünün keşfinden sonraki ilk yıllardan itibaren tütün hakkında, özellikle birçok hastalığa iyi gelmesi gibi çeşitli faydaları ileri sürülerek birçok kitap yazıldığı gibi kullanımının kötü etkileri fark edildikten sonra sağlığa zararları noktasında da çeşitli kitaplar yazılmıştır.¹² (Yılmaz, 2005)

Peçevî kaynak gösterilerek, tütünün Osmanlı’ya girişi genel olarak 1600 yılı gösteriliyorsa da, Fehmi Yılmaz, bulduğu belge ve ileri sürdüğü varsayımlara dayanarak, tütünün Osmanlı’ya giriş tarihinin 1580’lere kadar götürülebileceğini söylemektedir (Yılmaz, 2005:17) Çoğu kaynakta tütünü İstanbul’a getirenlerin İngilizler olduğu kaydedilmekteyse de Nâimâ, tütünü Osmanlı’ya ilk defa Fransızların getirdiklerini savunur. (Nâimâ, 1304: c.II s.195-198’den aktaran; Yılmaz, 2005:19)

Tütünün Yasaklanması

Tütün keşfedilip önce Avrupa daha sonra da diğer dünya devletlerine yayıldıktan sonra, bir taraftan her derde deva bir bitki olarak tanıtılırken bir taraftan da çeşitli tepkilere neden olmuştur. (Uluer, 2003:615) Bunun neticesinde, özellikle yangınlara sebebiyet verdiği noktasından hareketle tütün birçok yerde, gerek devlet tarafından gerekse kilise tarafından –dinî sebepler ileri sürülerek– yasaklandı. (Yılmaz, 2005: 7-8)

Osmanlı’ya da bir şifa bitkisi olarak giren tütün, çok geçmeden gerek verdiği zararlar gerek iktisâdî kaygılar dolayısıyla gerekse de dinî etkenler neticesinde çeşitli zaman aralıklarıyla yasaklanmıştır. Söz konusu yasaklar veya vaizlerin tütün içmenin zararları noktasındaki nasihatleri, Nâimâ’nın ifadesiyle tütünü daha da cazibeli bir hale getirmiştir. (Danışman, 1968: 1220) O kadar ki

¹² Bu kitaplar hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Yılmaz, 2005)

söyleyeni belli olmayan şu beyitte “Zararsız bir tütün hakkındaki bu dikkatler neye yarar; önemli olan mazlumların ahlarnın dumanını ortadan kaldırmaktır.” denilmektedir:

Zararsız bir duhân hakkında neyler bunca dikkatler

Duhân-ı âh-ı mazlûmânı men’ eyle hüner oldur (Danışman, 1968:1219)

Osmanlı’da ilk tütün yasağı, iktisâdî kaynaklı olup I. Ahmed zamanında 1609 yılında başladı. Ancak sıkı takibatın olduğu, ağır cezâî müeyyidelerin uygulandığı ve hakkında birçok risalenin yazıldığı tütün yasağı, İstanbul’da çıkan büyük yangından sonra, otoritesini sağlamlaştırmak isteyen IV. Murad zamanında oldu. (Danışman, 1968: 1221; Yılmaz, 2005: 20-21) Bu dönemde kahvehaneler kapatılıp tütün içmek yasaklanır. Padişah, bizzat teftişe çıkarak tütün içenleri yakalayıp şiddetle cezalandırır. (Uluer, 2003:616)

Tüm yasaklamalara rağmen, içilmesi, üretimi ve ticareti gizlice devam eden tütün, IV. Murad’ın ölümünden sonra da sürdü. Ancak daha evvel tütün içmekten Kıbrıs’a sürgün edilen Şeyhülislam Bahâyi’nin tütünün mübâh olduğuna dair fetva vermesiyle tütün yasağı sona erdi. (Yılmaz, 2005: 21)

Tütün yasağı ve bu konuda uygulanan cezalar, özellikle XVII. asır Osmanlı uleması tarafından tartışılmıştır. Katip Çelebi (1609-1657), Hezarfen Hüseyin Efendi (ö.1691) ve Vankulu Mehmed Efendi (ö.1592) gibi âlimler bu konuda yorumlar yapmıştır.¹³ Yaşadığı toplumun bir parçası olan şairler de yeni mazmunlar oluşturmak için tütün ve tütün yasağını eserlerinde kullandıkları gibi, Nâbi, Sünbülzâde Vehbi gibi şairler de bu konudaki görüşlerini eserlerinde söz konusu etmişlerdir.¹⁴

Allâme Şeyhî de tütün yasağını destekleyen grubun içinde yer almıştır. Ancak onun bu yasağı gerçekten mi yoksa padişaha hoş görünmek için mi desteklediği tam olarak bilinmemektedir. Zira Devhatü’n-Nukabâ’da ifade edildiğine göre Allâme Şeyhî aslında bir kahve tutkunu olup kahvenin nasıl pişirilmesi gerektiği konusunda bir risale bile yazmıştır. (Köksal-Yüksel, 1998:76) Nitekim Hammer de Allâme Şeyhî’nin, IV. Murad’a hoş görünmek için kahve yerine bakla kabuğu kullanılması hakkında bir risale yazıp tütün kullanımının haram olduğunu beyan ettiğini söylemektedir (Hammer,1996:591)

¹³ Bu tartışmaların içeriği ve söz konusu konuda görüş beyan eden âlimler için bkz. (Yılmaz, 2005:17-24)

¹⁴ Tütün ve tütün yasağının Divan şiirindeki akisleri için bkz. (Yorulmaz, 2003:323-332)

Allâme Şeyhî Efendi, tütün yasağı taraftarı olarak şairlik kimliğini kullanmış ve -Devhatü'n-Nukabâ'ya göre padişahın emriyle- tütünün zararlarını anlatan bir kaside yazmıştır. Hammer'in bahsettiği söz konusu risalenin de bu kaside olduğunu düşünüyoruz. Şairin bu kasidesi, "Mefâ'ilün Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ilün" vezninde yazılmış olup 47 beyitten oluşmaktadır. Kasideyi muhteva bakımından üç bölüme ayırmak mümkündür. İlk bölümde (1-14 beyitleri arasında); tütün içmeyi ve tütün içeni mümkün mertebe kötülemeye çalışır. Bu anlamda tütünün insan sağlığına zararlarını, insanları rahatsız etmesini, tütün içenlerin sefih hatta delilerden daha aşağı olduğunu özellikle seçtiği nahoş kelimelerle ifade eder.

İkinci bölümde (15-38 beyitleri arasında) IV. Murad'ın, tütün içilmesini yasaklamasını, ve bu yasağın isabetliliği üzerinde duran şair, daha sonra klasik mehdiye ölçütlerine göre padişahı mübalağalı ifadelerle çeşitli açılardan metheder.

Son bölümde (39-47 beyitleri arasında) ise tütün yasağını eleştiren veya onu benimsemeyen alimlere sataşır, onları en ufak bir meseleyi bile çözemeyen bir grup olarak niteler. Şair bu son bölümü, kendisini övüp padişaha dua ederek klasik kaside tertibine uygun bir şekilde bitirir. Şimdi söz konusu kasidenin günümüz Türkçesiyle birlikte orijinal metnini vermeye çalışalım.

KAŞİDE BERĀ-YI ZEMM-İ DÜĖĖĖĖ

1. Mişāl-i berg-i Ėazān rüzgār-ı tünd-şitāb

DuĖĖĖĖ varakların itdi Ėaraf Ėaraf pertāb
Sert esen rüzgār, hazan yaprağı gibi, tütün yapraklarını etrafa saçtı.

2. ĖerāĖı rüŖen olup bir dağı onup bitmez

Ocaklarına Ŗu koydı Ŗu resme seyl-i 'itāb
Azarlama seli onların ocaklarına o kadar su koymasına (rağmen tütün iğenin) mumu her an aydın olup asla sönüp bitmez.

3. 'Ömürlerine konup pāreler ciğerlerini

Bu Ėalka itmez anuñ itdüğin derende-'uĖāb
Bu tütün, onların (iÇenlerin) ömürlerine konup ciğerlerini parĖa parĖa eder; onun bu halka ettiği cefayı yırtıcı doğan bile yapmaz.

4. DuĖĖĖĖla 'iŖret ider mi kōmür yiyen mecnūn

DuĖĖĖĖ iğen 'uĖalā virsene su 'āle cevāb
Ey sigara iğen akıllı kiŖiler, soruya cevap versenize: Kül bile yiyen deli hiğ sigara iğer mi?

5. NuĖās-ı nağsile düzeğ-niŖin olup zuraĖā

Ciğerlerin dōne dōne yağar miŖāl-i kebāb
(O tütünün) meŖ'üm dumanından cehennem sakini olan nazik kiŖiler, dōne dōne ciğerlerini kebab gibi yakarlar.

6. DuĖĖĖĖ ĖarĖifini elbette ehl-i nār eyler

DuĖĖĖĖniyānı sezādur yağarsa nār-ı 'iĖāb
Tütün (sigara), iğenini elbette cehennem ehlinden kılar. Sigara iÇenleri, ceza ateŖi yakarsa yeridir.

7. Sevād-ı vechi nūmāyān olur duĖĖĖĖ-nūŖuñ

Ėeker duĖĖĖĖandan anuñĖün mecālis iĖre Ėicāb
Tütün iğen kiŖi, yüzündeki siyahlık ortaya ĖıktıĖı için meclis iÇinde (yüzünü kapatmak için) dumandan örtü Ėeker.

8. DuĖĖĖĖ rü-keŖ ider zehr iğer ĖaĖıĖatde

'Aceb seğih olur ol kim ider helāke Ŗitāb
Kendini helak etmek için acele eden kiŖi ne seğih biridir ki tütün ĖektiiĖini düşünür ama hakikatte zehir iğer.

9. Geğürsin āh ile göğsini Ŗadr-ı düd-keŖān

Ki berg-i 'ayŖı[nı] itdi zamāne naĖŖ-ber-āb

Tütün Ėekenlerin ileri gelenleri göğüslerini ah ile Ėeksinler; zira zaman onların ömür yaprağını su üstündeki nakıŖlar gibi yaptı.

10. DuĖĖĖĖ u bādeyi ber-bād idüp üfürdi felek

Gōrünmez oldu bu vadiler iğre āb u serāb
Felek, tütün ve Ŗarabı rüzgara verip üfürünce (her taraf dumandan kararıp) bu vadilerin iÇinde su ve serap görünmez oldu.

11. Sevād-ı düdü belā-yı siyah olup Ėalka

Felekde olmuş idi 'āleme seĖāb-ı 'azāb
(Tütün) dumanının siyahlığı, halka kara bir bela olup felekte, āleme azap bulutu olmuştu.

12. SōyünmiŖ ĖerāĖ-ı cemāl-i meh-rüyān

BuĖĖĖĖ itmiŖ-idi āĖ-tābı da bī-tāb
Ay yüzlülerin yüzündeki ışık sönmüş, öyle ki (tütünün) buharı güneŖi bile ışısız (güğsüz) kılmıŖtı.

13. DeĖānın emmiŖ-idi gül-ruĖĖānuñ ol bed-bū

Ki gendenā idi güyā ki gonca-i sīrāb
O pis kokulu (tütün), gül yanaklıların ağzını emmiŖti. Sanki taze gonca, pırasa (gibi pis kokulu) olmuştu.

14. İderdi meclisi bed-bū teneffüs itse nüfüs

DuĖĖĖĖ dehenlerin itmiŖdi lüle-i Ėirk-āb
Tütünün ağızlarını pis su akan bir korna yaptığı kiŖiler, nefes alıp verdiklerinde meclisi kötü kokuya boğarlar.

15. Esince ŖarŖar-ı Ėahr-ı Ŗedīd-i sultānı

Gōtürdü Ėokuyı ol rü-siyāh gende Ėarāb
PadiŖahın Ŗiddetli kağrının fırtınası esince, o siyah yüzlü fena kokuyu giderdi.

16. O Ŗāhuñ āteŖ-i Ėahrın görince tütüdü duĖĖĖĖ

Bu vehm-ile yire geğdi miŖāl-i cür' a Ŗarāb
O padiŖahın kağır ateŖini görünce tütün tütüdü (gökler iÇinde kayboldu), bu korku ile Ŗarap da, tortu gibi yere geğti.

17. Yığar yağar Ėazabı āteŖi Ėarābātı

DuĖĖĖĖ iğer diseler ger bir iki Ėāne-Ėarāb
EĞer bir iki evsiz barsız kiŖi tütün iğmiş deseler, o padiŖahın kızgınlık ateŖi harabati (meyhaneyi) yakıp yıkar.

**18.Vücūd-ı münkiri devrinde itdiler inkār
Duḥāmı eyleyemez kimse kimseye işrāb**
Halk, onun devrinde bu kerih (tütün)in varlığını inkar etti. Kimse kimseye tütün içirtmez oldu (kimse kimseye göstermedi.)

**19.Degüldi rüz u şeb eksük ezel küsüf u ḥusūf
Gidince zülmeti fer buldı mihr-ile mehtāb**
Eskiden beri gece gündüz, güneş ve ay tutulması eksik olmazdı. (O tütününün) karanlığı gidince güneş ile ay fer buldular.

**20.İkisi bir yire gelmez gider ol evrākuñ
Anı ṭaḡıtdı yasaḡ-ı şeh-i yegāne-cenāb**
Yegāne cenab olan padişahın fermanı onları dağıtınca, yaprakların ikisi bile bir yere gelmeyip giderler.

**21.Cenāb-ı ḥazret-i sultān Murād-ı ‘ādil kim
Rikābı ḥidmetini salṭanat bilür Dārāb**
Yüce ve adaletli Sultan Murad ki Dārāb bile onun atının eḡerine hizmet etmeyi salṭanat bilir.

**22.Merām-baḡş-ı cihān kām-kār-ı mesned-i
Cem/Sipih-meretebe ḥākān-ı āf-tāb-rikāb**
O; cihanın maksadını bahşeden, Cem mertebesine ulaşmış, mertebesi felek gibi yüksek, güneş dizginli bir hakandır.

**23.Hizebr-i bāsıl [ü] şāḥib-kırān deryā-dil
Felek-muhayyem ü sidre-‘alem şihāb-ṭnāb**
(O); kahraman bir aslan, her zaman muvaffak olup üstünlük kazanan, feleğin kendisine çadır, sidrenin bayrak, parlak yıldızın da çadır ipi olduğu biridir.

**24.Hızır-kerāmet ü Şiddik-şiddik ‘İsī-dem
‘Ömer-‘adālet ü ‘Osmān-ḥayā ‘Alī-mihrāb**
O padişah; cömertlikte Hz. Hızır, doğrulukta (Ebu Bekir) Sıddik ve İsa nefesli olup; adalette Hz. Ömer, hayalî olmada Hz. Osman ve Hz. Ali mihrabıdır.

**25.Güşāde-baḡt u Süleymān-ḥaşem Feridūn-
baḡt/Bülend-zāt u hümāyūn-siper mu‘allā-bāb**
O padişah; bahtı açık, Süleyman gibi haşmetli, Feridun gibi bahtlı, zati yüce, mutlu bir siper ve yüce kapılı biridir

**26.Sütüde-zāl-ı zālil-i Hudā-yı ‘azze vü cell
Ḥuceste-şāḥ-ı celil-i mübeccelü’l-elkāb**

O; Aziz ve celil olan Allah’ın övülmüş koyu gölgesi, sıfatları yüceltilmiş Celil’in kutlu şahıdır.

**27.Medār-ı mülk ü milel sāzkār-ı ‘ilm ü
‘amel
Ḳarār-ı dīn ü düvel zinde-dār-ı ḥüküm ü
kitāb**

O; devlet ve milletlerin medarı, ilim ve amelin sahibi; din ve devleti ayakta tutan, hüküm ve kitabı canlı tutan (bir padişahdır).

**28.Menāṭ-ı redd ü ḳabül u murād-baḡş-ı
hüner
Güher-şinās-ı efāḍil güzide-senc-i libāb**
(O padişah); red ve kabülün mahalli, hüner sahibinin isteğini yerine getiren; faziletlielerin cevherini tanıyan ve akıllı kişilerin seçkinlerini tartan (birdir).

**29.Zemīne dürr ü güher yağdırurdu çün bārān
Eger ki baḡr-ı kefinden alaydı feyz şehāb**
Eğer bulut, ayasının denizinden feyz alsaydı yeryüzüne yağmur gibi inci ve cevher yağdırırdı.

**30.Ḥadıṣ-ı vaṣfını mecmū‘ a-i sipih almaz
Olmsa maḥmidet-i zātı ger ḥisāb u kitāb**
Eğer (o padişahın) zatının meziyetleri hesap edilip yazılsaydı, feleğin mecmuası onun vasfının hadisini alamazdı.

**31.Mülük işigine yüz sürmeyi bilür rif at
Kad-i dü-tā-y-ile olur derinde ḥālka-i bāb**
Padişahlar, onun eşiğine yüz sürmeyi yücelik bilip iki büklüm olmuş belleriyle onun kapısında kapı halkası olmuşlardır.

**32.O şāḥ-ı şāḥ-nişānuñ zamān-ı ‘adlinde
Urur mı lāf-ı şehi bī-sebeb ‘aceb sebbāb**
O padişahlık özelliklerini kendisinde barındıran şahın adaletli zamanında; dedikoducunun, padişahın fermanını “sebepsiz, boş bir şey” olarak nitelmesi mümkün mü?

**33.Degül ḳılā‘-ı ‘adüyü şu resme himmeti
kim
Cibāl-i rāsiye ḳal‘ mı itmez istiṣ‘āb**
Onun himmeti şöyledir ki sadece düşman kalelerini değil çok büyük dağları bile sökmeyi zor bir durum olarak görmez.

34. Ne dem ki anları başdursa tîr-i bârâna**Olur siperleri a' dâya varṭa-i girdâb**

O padişah, (kendilerini emniyette sanan) düşmanlarını ne zaman ki ok yağmuruna tutarsa siperleri (onlara) girdap uçurumları olur.

35. Akın deminde 'adûnuñ gelûlarına şehâ**Akıp dökülmededür tîğ u nîze çün şerâb**

Ey padişah, akın (savaş) zamanında düşmanın boğazlarına kılıç ve mızrak, şarap gibi akıp dökülmektedir.

36. Ko tîğî düşmene besdür kemîne peykânûñ**Ki ğarḡ ider nice mûr-ı za'îfi kaṭre-i nâb**

Kılıcı bırak, senin küçük temrenin düşmana yeter. Zira saf bir damla su bile birçok zayıf karıncayı boğar.

37. Adû şikârî şehâ himmetüñde âsândur**Fesâr-ı peşmile minḡâr olur mişâl-i devâb**

Padişahım, düşman avlamak senin himmetinde kolaydır, öyle ki yün bir yularla yırtıcı bir kuş bile (arkanda yürüten) bir hayvana dönüşür.

38. Revâc-ı sikke-i dîn fazl-ile olur çünkim**Kemâl-i naḡd-i efaḡıldadur felekte ḡisâb**

Din sikkelerinin kıymeti faziletle olur; çünkü felekte hesap, faziletlilerin tam olan nakitlerindedir.

39. Bir iki mes'ele-yi naşb-ı nefis idüp bilmez**Ümîd-i naşb-ı menâşib ider nice naşşâb**

Mansib düşkünü kimseler (sözde âlimler) bir iki meseleyi kendileri çözüp bilmezler, memurluklara yükselme ümitleri içindedirler.

40. Kelâm-ı pür-ğaraṡa sem' -i pâküñî tutma**Mülevves olmasun ol bâb-ı 'anberîn-ḡılâb**

Kin dolu sözlere temiz kulağını tutma, amber kokulu çengelleri olan o kapı kirlenmesin.

41. Revâ mîdur devletüñde var iken 'Allâme**Bulınmaḡ olur iken lüccede dür-i nâ-yâb**

Senin engin bir deniz gibi olan devletinde, bulunmaz bir inci olan Allâme gibi biri varken, reva mıdır?

42. Biri iki bed-güher-i dñn mişâl-i ḡar-mühre**Ola muzâyâḡa-baḡşâ-yı 'ıḡd der-ḡoş-âb**

Bir iki alçak kötü cevher, katır boncuğu gibi hoşaf içinde ipliğe dizilmiş olalar.

43. Mükemmel oldı devâvîñüm üç lisân üzre**Mü'ellesâtum olur cem' olınsa nice kitâb**

Üç dilde yazdığım divanlarım mükemmel oldu; telif ettiklerim toplansa birçok kitap ortaya çıkar.

44. Kemîne bendesinin pâdişâh-ı Cem-câhuñ**Ḳo ḡod-fürüşlüḡi Şeyḡiyâ yeter itnâb**

Ey Şeyhi, Cem itibarlı olan padişahın basit bir kölesisin; dolayısıyla kendini satmayı uzattığın yeter.

45. Çü nesl-i 'âl-i 'abâsım du' â gerek pîşeñ**Olur hemîşe ḡül-i alden nefice ḡülâb**

Hz. Peygamber'in neslinden olduğun için senin için padişaha dua etmektir. Zira her zaman kırmızı gülden gül suyu elde edilir.

46. Müdâm tâ ḡül-i ḡoş-bü vire dimâḡa feraḡ**Münevver ola şükûfe ile meclis-i aḡbâb**

Daima hoş kokulu gül dimaḡa feraḡ versin, dostların meclisi çiçekle münevver olsun.

47. Bahâr-ı 'ömri ola sāye-i sūr-ı ebed**Zamân-ı devleti ola mişâl-i 'ahd-i şebâb**

Ömrünün baharı sonsuz mutluluğunun gölgesi olsun. Devletinin zamanı gençlik zamanı gibi olsun.

Sonuç

Bu çalışmada tanıtılmaya çalıştığımız Allâme Şeyhi Efendi; gerek âlimlik gerekse de şâirlik yönü bakımından XVII. asır Osmanlı toplumunda önemli bir kişidir. Âlimlik yönü, müderrislik, kadılık ve nakibüleşraflık gibi görevlerinin yanında yukarıda kısaca değindiğimiz fikhî meselelerdeki eserleriyle zuhur ederken; şâirlik yönü ise müretteb bir divan ve tasavvufî özelliği ön planda olan bir sâkinâme doğurmuştur. Şâirin divanında yer alan kasidelerin

konusu; devrinde yaşadığı padişahlar, şeyhülislam ve Müezzinzâde Ahmed Paşa gibi kişilerin yanında, şairin hac yolculuğu ve görev yaptığı Kudüs şehrinin tasviridir. Çalışmamızda metnini verdiğimiz kasidesi ise; IV. Murad döneminin tartışmalı konularından olan tütün yasağını işlemesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Bu çalışmada; değinilen önemine rağmen, Allâme Şeyhî'nin şu ana kadar bir çalışmaya konu olmadığı görülmüş ve bunun nedeni üzerinde durulmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmed Nazif, (ist. 1253/1837), *Riyâzu'n-Nukabâ*, Süleymaniye/Hacı Mahmud 4590
- Ahmed Rıf'at, (1998), *Devhatu'n-Nukabâ (Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kirâm ve Nakîbüleşrâflar)*, (hızl. Hasan Yüksel- M.Fatih Köksal) Sivas: Dilek Matbaası.
- AKSUN, Ziya Nur, (1994) *Osmanlı tarihi : Osmanlı Devleti'nin Tahlili, Tenkidli Siyasi Tarihi*, C.II, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BULUT, Muhammed Ali, (2003), *Eğridirli Şeyh Mehmet Dede Sultan'ın Hızırname'si (inceleme-metin)*, Erzurum: A.Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi).
- CANIM, Rıdvan, (1998), *Türk Edebiyatında Sâkînâmeler ve İşretnâme*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- CORTİ, Egon Caesar, (1946), *Tütün keyfi : Tütün İçmenin Menşei, Mücadele ve Zaferi*, (çev. Cemal Çağlar), İstanbul: Tekel Tütün Enstitüsü.
- ERTEM, Rekin, (1995), *Şeyhülislam Yahya Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- HAMMER, Joseph (1996), *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.VII, (haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç ; çev. Mehmet Ata) İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- İPEKTEN, Haluk- vd., (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kazfâde Fâizî, *Zübdetü'l-Eş'âr*, Süleymaniye/Esad Efendi 2726.
- Nâimâ Mustafa Efendi, (1968), *Nâimâ Tarihi*, C. III, (Hızl. Zuhurî Danışman), İstanbul:Zuhurî Danışman Yayınevi.
- ÖNGÖREN, Reşat, (2003), *Tarihte Bir Aydın Tarikatı Zeyniler*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Rıza, (ist. 1050), *Tezkiretü's-Şu'arâ*, Süleymaniye/Aşir Efendi 243

Şerif Mehmed Efendi, *Menâkıb-ı Şeyh Burhaneddin*, Süleymaniye/Hacı Mahmud 4552.

Şeyhi Mehmed Efendi, (1989), *Vakâyiü'l-Fuzalâ*, C.I (hzl. Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çağrı Yayınları.

Tütün Kitabı (2003), (edt. Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Kitabevi

VEZİROĞLU, Nuri Güngör, (2005), *Eğridir Ansiklopedisi ve Hamidoğlu Tarihi Oyun*, Isparta.

YAZAR, Sadık, (2006), *Seyyid Şerifi Mehmed Efendi; Hayatı, Divanı ve Hilyesi*, İstanbul: Fatih Üniv., SBE, (Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi).

YILMAZ, Fehmi, (2005), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlihi (1600-1883)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).